

SARTRE'DA ÖZGÜRLÜK-DURUM İLİŞKİSİ VE İNSAN GERÇEKLİĞİ

[Human Reality And The Relationship Between Freedom And Situation In Sartre's Studies]

Esra Gülsüm ÖZTÜRK

Dr., Uludağ Üniversitesi, Felsefe Bölümü
esraomerfr@yahoo.fr

ÖZET

Sartre'in özgürlük görüşü kendi döneminde çok etkili olmuş bir görüştür ve günümüzde de etkisi sürmektedir. Bu çalışmada Sartre'in özgürlük görüşü insan gerçekliğiyle ilgisi bakımından ele alınmıştır. Özgürlük görüşünün temelindeki insan anlayışını ortaya koyabilmek için varlık görüşü ele alınmış, kendi-için varlık üzerinde durulmuştur.

İnsan varlığının dokusu olan bu özgürlük görüşünde, varolmanın ve özgür olmanın bir ve aynı şey olması insanın bu dünyadaki varlıksal durumu ile ilgisinde gösterilmiş; özgürlük, insanın varlık yapısının bir özelliği olarak belirlenmiştir. Kendisini bu dünyada bırakılmış olarak bulan insan, varoluşuyla birlikte, gerekliliklerle dolu dünyada gerçekleştirilmekte olan projelerin ortasında kendini keşfeder. Sartre'a göre bu proje "ben projesi"dir ve projeden kaçış yoktur. Bu bağlamda özgürlük kavramıyla ilgisinde, datum ve plenum (le donné et le plein), durum (situation), olgusalılık kavramlarına değinilmiş özgürlük-durum arasındaki karşılıklı ilişki ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, kendi-için varlık, olgusalılık, durum.

ABSTRACT

Sartre's view of freedom has been very effective in his lifetime and even more resonant today. This view of freedom and its association with the human reality have been discussed in this study. We start from his view of being in order to explain his conception of the human being which constitutes the foundation of his view of freedom; "being-for-itself" has been discussed.

In this view of freedom which is the fibre of the human being, to exist and to be free are shown as one and the same thing in their relation with the situation of his existence in the world. Man who found himself abandoned on the earth, in a world of necessities, also discovers himself in the centre of projects which are taking place. According to Sartre, such a project is a "project of me" and there is no escape from it. In this context, the concepts of facticity, datum and plenum are examined and correlations between human freedom and situation are established.

Keywords: Freedom, being-for-itself, facticity, situation.

Giriş

Özgürlüğün, Eskiçağdan günümüze felsefe tartışmalarında yer alan bir konu olduğu bilinmektedir. Özgürlük, Platon'dan 20. yüzyıla kadar olan evrede önemli bir felsefe sorusu olarak filozoflar tarafından ele alınmış, insan ve toplumbilimleri tarafından bir araştırma konusu yapılmıştır. Bunun başlıca iki nedeninin olduğu söylenebilir. Birincisi özgürlük insan var oldukça her zaman insanın temel sorunlarından biridir. Özgürlüğün, insanın temel sorunlarından birisi olması onun varlık yapısıyla, varlık içindeki yeriyle, konumuyla bağlantılıdır. İnsanın varlıktaki konumunun, onun eylemde bulunan varlık olmasıyla belirlendiği söylenebilir. İnsan diğer canlılardan farklı olarak eylemler ortaya koymaktadır. Dolayısıyla insanın eylemlerinin belirlenimiyle ilgili soru her zaman gündemde olabilecek bir sorudur. Bundan dolayı özgürlük, geçmişten bugüne felsefi soruşturmalarda çeşitli yönlerden konu olmuştur.

İnsanın varlıksal durumuyla doğrudan bağlantılı olan özgürlüğün yüzyıllar boyu süren felsefi tartışmalara konu olmasına yol açan ikinci neden bu kavramın özelliğiyle ilgilidir. Özgürlük kavramının içeriğini belirleme noktasında bazı güçlükler vardır. “Özgürlük” kavramı, içeriği ilişkili olduğu bağlamdan kopuk olarak belirlenmeye çalışıldığında güçlükler yaratan bir kavramdır. Çünkü özgürlüğün tek anlamı yoktur. “Özgürlük” dendiğinde hangi anlamda özgürlüğün kastedildiğinin belirlenmesi gereklidir. Kuçuradi “öğretici bir serüven” olan özgürlükten ilk öğrenilebilecek olanın, türüyle ilgili ayırım yapma gerekliliği olduğuna dikkati çekmiştir.

Özgürlükle nelerin nitelendirildiğine, kimin özgürlüğü-neyin özgürlüğünden söz edildiğine baktığımızda, özgürlüğü üç ana türe ayırabiliriz, ilgili olmakla birlikte, birbiriyle karıştırılmaması gereken bu üç tür a) insanın –tür olarak insanın- özgürlüğü, antropolojik adını vermek istediğim özgürlük, b) kişinin özgürlüğü ya da etik özgürlük ve c) toplumsal özgürlüktür. (Kuçuradi, 2009, s. 51)

20. yüzyılın önde gelen düşünürlerinden Sartre, insan dünyasında önemli bir sorun olan özgürlüğü etraflıca düşünüp ele almıştır. Onun özgürlük görüşü kendi döneminde hayli etkili olmakla kalmamış sonrasında da geniş yankı uyandırmış, günümüze değin bu etkisini sürdürmüştür. Simone De Beauvoir, Sartre'ı biraz bilen insanların bile, onun yapıtlarındaki özgürlük kavramının yerini bilebildiğini söylemiştir. De Beauvoir Sartre'ın, son yıllarını anlattığı *Veda Töreni* (La cérémonie des

adieux) adlı eserinin söyleşiler kısmında, uzun çalışmalar sonucunda özümsemiği özgürlük düşüncesini ve ona verdiği önemi daha kişisel bir tarzda anlatmasını istemiştir: “Çocukluğumdan beri kendimi daima özgür hissettim. Özgürlük düşüncesi bende gelişti, başlangıçta alındığı gibi herkeste olan çelişen ve belirsiz yanını kaybetti ve zorlaştı. Özgürlük belirtilmiş oldu. Fakat yaşadığım gibi öleceğim, derin özgürlük hissiyle” (De Beauvoir, 1981, s. 492). Bu sözler Sartre’ın özgürlük konusuna çok önem vermiş olma nedenlerinden biri olarak anlaşılabilir.

Sartre’ın yaşamı ile yapıtlarının iç içe geçmiş olduğu görülür. Yapıtlarında işlediği konuları adeta yaşamıştır. “Ancak eylem içinde iş içinde gerçeklik vardır” (Sartre, 2009b, s. 56) diyen Sartre’ın kendisi de eylem içindedir. Sartre’ın hemen hemen tüm eserlerinde insan ve özgürlük ana konudur. İnsan gerçekliğini sadece yaşamak değildir amacı, onu tanımaya da çalışır. Flavigny, Philippe Petit’nin ‘Sartre: le pari anthropologique’ten şöyle aktarmıştır: “Sartre’da önemli olan, üstesinden gelinemez insan gerçekliğinin karakterini, yaşamak değil fakat onu tanıyabilmektir” (Flavigny, 2012, s. 373).

Sartre’ın özgürlük görüşü onun insan anlayışı üzerine kuruludur. Bunun temelinde de varlık görüşü vardır. İnsanı kendinde-varlık ve kendi-için varlık kavramlarıyla bağlantı içinde kavrayan Sartre buna dayanan bir özgürlük görüşü ortaya koymuştur. Kendinde varlık kavramı, bütün evreni, nesnelere alanını, “ne ise o olan” varlığı ifade eder. Kendi-için varlık ise bilinç sahibi insanı, “ne ise o olmayan” varlığı ifade eder. Sartre varlığı, “kendinde-varlık” ve “kendi-için varlık” ayrımıyla bilinç, özgürlük ve insanla ilişkilendirerek ele almıştır. Bu görüşe göre özgürlük, insan türünün yapısını, yapısının temel özelliğini ifade eder. Yani insan varlık olarak temelinde özgürlüktür. Özgürlüğün neliği hakkındaki tartışmalar süredursun, hemen herkes onun vazgeçilmezliği konusunda hemfikirdir (Coşkun Özüaydın, 2016, s.106). Kendi ünlü deyişiyle söylenirse “*insan özgür olmaya mahkumdur*”. Bu görüşünü Sartre şöyle de ifade etmiştir: “İnsan hiçbir şekilde, daha sonra özgür olmak için önce olmakta değildir, insanın varlığı ile özgür oluşu arasında fark yoktur” (Sartre, 2009a, s. 75). İnsan kendini kendi eylemleriyle sürekli olarak oluşturan bir varlıktır, yani kendi-için varlıktır ve özgürdür.

Sartre’a göre varolmanın ve özgür olmanın bir ve aynı şey olması insanın bu dünyadaki varlıksal durumu ile ilgilidir ve onun varlık yapısının bir özelliğidir. Bunu, onun şu sözlerinde görebiliriz: “Özgürlüğüm doğama fazladan katılan bir nitelik ya da doğamın bir iyeliği değildir; tastamam varlığımın dokusudur (l’étoffe de mon être)” (Sartre, 2009a, s. 558). Sartre’ın özgürlük görüşünün kaynağı olan bu varoluşçu düşünüş, insanın özünün a priori olarak önceden belirlenmemiş olduğunu,

yaşamın akışı içindeki özgür eylemlerle meydana getirildiğini savunmaktadır. İnsan kendisini nasıl tasarlırsa, nasıl eylese öyle olacaktır. Seçimlerine ve eylemlerine göre varlığına bir öz kazandıracaktır. Sartre'ın bu özgürlük görüşünde bilinçli bir varlık olan insan, kendi tercihiyle kendi varlığına kavuşacak ve zaman içinde niteliklerini kazanacaktır. Bu çerçevede Sartre'a göre "insan hayatına bağlanır, orada kendi resmini çizer, bu resmin dışında bir başka unsur yoktur. İnsan bir girişimler zinciridir. Bu girişimleri yaratan bağlantıların toplamı, örülüğü ve bütünüdür" (Sartre, 2009b, s. 57). O, kendisine Tanrı ya da doğa tarafından hiçbir belirli nitelik verilmemiş olan bir varlıktır. Seçme gücüne sahip olduğu için kendi kendisini oluşturmaktadır. İnsanın kendini oluşturmak için kendinden başka dayanağı yoktur, yani insan bu dünyada bir başıdır.

Sartre'ın varlık ve insan anlayışına göre, sadece insanda varoluş özden önce gelir. İnsan önce vardır, sonra şöyle ya da böyle ne olacaksa olur, özünü kendi yaratır. Sartre'ın varoluş düşüncesinin esasını teşkil eden bu anlayış, "kendi-için varlığa" ait bir ilkedir. Kendi özünü oluşturabilen tek varlık, bilinç sahibi olan insandır. İnsan, bir bilinç varlığıdır, sürekli hareket halinde, bir yönelim ve atılım içindedir ve kendini seçimleriyle oluşturur. "Biz her an dünyaya atılmış ve ona angaje olmuş durumdayız. Bunun anlamı, bizim için mümkün olanları ortaya koymadan önce eyliyor oluşumuzdur" (Sartre, 2009a, s. 90). Dünyaya atılmış olan insanın sadece varoluşu vardır, özünü ise kendisi var edecektir. Varoluşun temel özelliği, "özgürlüğe mahkûm" olmasıdır. Bu durumda hiçbir dayanağı olmayıp bu dünyaya atılmış olan insanın bütün nitelikleri özgür eylemlerle oluşacaktır.

Sartre bunu şöyle ifade eder: "*İnsan kimi zaman özgür ve kimi zaman köle olamaz: tümüyle ve her zaman özgürdür, ya da yoktur*". Böylece Sartre özgürlüğü insanın varlık niteliği olarak kesin bir dille belirtir. Bu nasıl bir varlık yapısıdır? Özgür olmaması söz konusu değildir. Var olduğu an itibariyle insan etkin, eyleme sürüklenendir. Böyle bir varlık yapısına sahip insan için '*eylemin ilk koşulu özgürlüktür*'. Sartre'da kendi-için varlık olan insan sürekli kendini meydana getiren, olduğu şeyin ötesinde var olmaya, kendine koyduğu amaçları gerçekleştirmek üzere eylemde bulunmaya 'mahkum'dur. Sartre için "eylemek, dünyanın çehresini değiştirmektir, bir amaç doğrultusunda araçlara sahip olmaktır, aletsel bir bütünlük üretmektir" (Sartre, 2009a, s. 551).

Eylem halindeki insanın bilinci, bir şeyin bilinci olarak, üzerine düşünülmemiş bir bilinçtir. İnsan kendisi için *mümkün olanları*, onları gerçekleştirirken *keşfeder*. Bir insanın imkânı olarak eylem, tam da ona angaje olunduğunda yani onun içine atıldığında kendini keşfettirir. "Gelin görün ki biz her an dünyaya atılmış ve ona angaje olmuş durumdayız. Bunun anlamı, bizim için mümkün olanları ortaya

koymadan önce eyliyor oluşumuzdur” (Sartre, 2009b, s. 89). Kendisini birdenbire bu dünyada bırakılmış olarak bulan kişi, edimleriyle kendini gerçekleştirecektir. Sartre bu değerler dünyasına angaje oluşunu ve “ben projesini”, bir tasarı olan ben’i şu şekilde ifade etmiştir:

Kendini üzerine düşünülmemiş bilincimize açan ve dolaysızın dünyası olarak adlandıracağımız dünyada, biz, *sonradan* birtakım girişimlerin içine atılmak üzere *önce* ortaya çıkmayız. Ama varlığımız dolaysız biçimde bir “durum içinde”dir, yani, birtakım girişimlerin içinde *belirir* ve öncelikle kendini bu girişimlere yansıttığı ölçüde kendini tanır. Şu halde kendimizi gerekliliklerle dolu bir dünyada, “gerçekleştirilmekte olan” projelerin ortasında keşfederiz. (Sartre, 2009a, s. 91)

İnsan, varoluşu ile zaten bir durum içindedir. Bunun anlamı her an değerler dünyasına bağlanışıdır (angaje oluşu). Yine Sartre’ın ifadesiyle “bir girişimler zinciri olan insan”, *varlığını oluşturmak üzere* bu dünyaya *bırakılmıştır*. Yaşam içinde oluşan gereklilikler, beklentiler, öncelikler yani tüm bu, sıradan ve gündelik değerler de anlamlarını, dünya içinde kişinin kendi kendini seçişi gibi, kendine dair ilk projeden alır. Kendini birdenbire, aciliyeti ile gerçekleştirmek zorunda olunan projelerin ortasında bulur. Bu proje karşısında yapayalnız olan insan, özgürlüğünün bilinciyle tek başına kararını verecektir.

Ne ise o değil, ne değilse o olabilen kendi için varlık, bir erek doğrultusunda hareket eden bilinçli bir varlık olarak etkindir. Şu anda olduğu şeyi az sonra aşıp geçebilen bir varlık yapısı ile insan, verili olanı aşabilme imkanına sahiptir. Bu onun özgürlüğüdür. İnsan daima özgürdür, yani durağan sabitlenmiş, değişmez bir özü yoktur. İnsan sürekli oluş içinde ve değişmeye açıktır. Yaşamda karşılaşılan yeni durumlarla seçtikleri ya da seçmedikleriyle kendisini oluşturmaktadır. Kendini oluşturmak zorunda olan varlık olarak, her zaman özünün ötesine geçecektir. İşte onun özgürlüğü, özgürlüğe mahkum olması da budur.

Sartre’ın ortaya koyduğu bu özgürlük görüşüne göre eylemleriyle kendini sürekli oluşturan insan, niteliklerini yaşam içinde kazanacaktır. Her gün yeniden kazanılacak olan bu nitelikler, insanın özgür eylemleriyle oluşacaktır. Kendini aşma imkanına sahip olan insan, tercihlerinin sorumluluğunu üstlenerek varlığına anlam kazandıracaktır. Kendi-için varlık olan insanın, özgür olmaya mahkum oluşu ona ağır bir sorumluluk yükler. “İnsan dünyadan ve varolma tarzı olarak kendi kendisinden sorumludur”. İnsan içinde bulunduğu durum hangisi olursa olsun, bu durumu, kendine özgü

terslikleriyle, kabul edilemez bile olsa bütünüyle üstlenmek zorundadır. “Kendi-için, durumu, yaratıcısı olmanın gururlu bilinciyle üstlenmek zorundadır, çünkü kişiliğime zarar verme tehlikesi taşıyan en beter sakıncalar ya da en beter tehditler ancak benim projemle anlam kazanırlar, bunlar kendisi olduğum angajmanın fonunda belirirler” (Sartre, 2009a, ss. 687-688). İnsan, karşılaştığı her şeyin üstesinden gelebilir. Bu varlık bunun bilincindedir. İnsanın başına herhangi bir şey geldiğinde yakınmaya, isyan etmeye ya da üzölmeye kalkışması anlamsızdır; çünkü “*her durumda bir seçim söz konusudur*”. Her bir durumda aldığı kararla belirleyici olan, kişinin kendisidir ve bundan sorumludur. Sartre bunu şöyle açıklar:

Gayri insani durum yoktur, ben yalnızca korkuyla, kaçışla ve gizemli davranışlara başvurmak suretiyle gayri-insani olana karar veririm, ama bu karar insanidir ve onun tüm sorumluluğunu taşıyım. Ama durum ayrıca kendi kendimle ilgili özgür seçimin imgesi olduğu için de benimkidir ve bana sunduğu her şey, beni temsil ettiği ve beni sembolize ettiği ölçüde benimkidir. Kendim hakkında verdiğim kararla şeylerin terslik katsayısına ve onların öngörülemezliğine varıncaya kadar her şeyi belirleyen ben değil miyim? (Sartre, 2009a, s. 688)

Kendisini seçen ve böylece kendini yapan insanın herhangi bir mazereti bulunmaz. “*İnsan gerçekliğinin özelliği hiçbir mazeretinin olmamasıdır*” (Sartre, 2009a, s. 689). Angaje olunan projede yaşayacağı, olacağı şeye karar verecek olan kendisinin dışında biri yani bir yabancı değildir, kişinin ta kendisidir. Buradaki sorumluluk basına gelenleri kabullenme değildir. Sartre için tümüyle özgür olan varlık, herhangi bir şeye angaje olurken “hiçbir mazeretinin olmaması gibi”, “pişmanlık ve vicdan azabı çekmeksizin”, “dünyanın yükünü hiçbir şeyin ve hiç kimsenin hafifletemeyeceği ölçüde” “tek başına taşıyan” kişidir (Sartre, 2009a, s. 690).

1. Özgürlük-Durum İlişkisi

Seçimleriyle varlığını oluşturacak ve oluşturduğu bu varlığa bir anlam katacaktır insan. Bu özgür denen varlık, her an kendisi tarafından yaratılmayan engel ve direnişlerle karşı karşıyadır. İnsanın kendi dünyası içinde karşılaştığı ve kendisinin seçmediği diğer varolanlar. Tüm bunlar insanın kendi varlığını oluşturmasına engel olabilir mi? “Kendini yapan” mı yoksa “yapılan mıdır”? “İnsan ‘kendini yapan’ olarak görünmekten ziyade iklim ve toprakla, ırk ve sınıfla, dille, parçası olduğu topluluğun tarihiyle, kalıtımla, çocukluğunun bireysel koşullarıyla, edinilen alışkınlıklarla, hayatının

büyük ve küçük olaylarıyla ‘yapılan’ gibi görünür” (Sartre, 2009a, s. 606). İnsan durumunu değiştirmek bir yana kendini bile değiştiremiyor gibi görünmektedir. Özgür değil midir? Özgürlüğün sınırları var mıdır? Sartre’a göre özgürlüğün bir takım sınırlarla karşılaştığı ya da karşılaşır görüldüğünü kabul etmek gerekir. Bu sınırlar nelerdir? Her bir durumda bir davranışı seçecek olan insanın kendisi değil midir?

Herhangi bir güçlük karşısında, eylemden vazgeçmek zorunda kalındığında, bu durumun güçlük içinde görünmesinin nedeni başlangıçta yapılabilecek gibi kavranmış olmasındandır. “Özgürlüğümüzün sonradan karşılaşacağı sınırları oluşturan, özgürlüğümüzdür” (Sartre, 2009a, s. 607). Özgürlük asıl bu sayede özgürlük olarak belirir. “Özgür denen varlık projelerini gerçekleştirebilen varlıktır. Öyle ki özgürlüğün varolanda açığa çıkardığı direnişler, özgürlük için bir tehlike olmaktan ziyade, özgürlük olarak belirmesine imkan verirler. Özgür kendi-için, ancak direnen bir dünya üzerinde angaje olarak varolabilir” (Sartre, 2009a, s. 607-608). İşte bu angajman içinde her şey anlam bulacaktır. Koşullarını aşıp projelerini gerçekleştirecek olan varlığın özgürlüğü, kendinde varlık sayesinde belirir. Sınırlar özgürlük için bir tehlike olmaktan ziyade özgürlüğün belirişidir. Eyleme sürükleyendir. Engel engeli aşmak istediği için onu meydana getirir. Sartre’a göre, ‘özgür olmak’ demek, ‘istenen şeyi elde etmek değil’, ‘istemeye kendi kendine karar vermek’ anlamındadır. Burada başarmak yani istenilen şeyin elde edilmesi özgürlük için bir önem taşımaz. İnsanın içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun, eylemini başlatıp projesini gerçekleştirebilir. Sartre özgürlük tanımında, seçmek ve yapmak arasında ayırım yapmadığı gibi, yönelim ve edimi de birbirinden ayırmaz. Edimler insana yönelimlerini öğretir. Tıpkı dilin düşünceden ayrılmayıp sözün düşünceyi öğrettiği gibi, edimler de insana yönelimlerini öğretir ve onları dışarı çıkarmaya imkân verirler.

Özgürlüğü belirleyen iki ontolojik yapıyı Sartre datum ve plenum (le donné et le plein) yani veri ve doluluk olarak adlandırmış ve durum (situation) kavramını bu adlandırmalarla açıklamıştır. “Orada sırf özgürlüğü zorlamamak için bulunan datum, işbu özgürlüğe yalnızca onun seçtiği amaç aracılığıyla esasen aydınlatan olarak görüldüğü ölçüde, dünyanın varlık plenum’u içindeki özgürlüğün olumsuzluğunu durum (situation) diye adlandıracağız” (Sartre, 2009a, s. 613). Tellier’e göre durum (situation), özgürlüğün keşfinin hiçleme bağlantısıyla insanın dünya karşısında durumunu alacak olmasıdır.

Basit bir anlatımla, insan eğer bir ailenin çocuğu olarak, bir toplumsal sınıfta, bir toplulukta vb... doğarsa, tüm bu ilk belirlemeler ancak özgürlükleri onları bu sıfatlarla oluşturacağı zaman ortaya çıkacaktır. Söz gelişi burjuva bir ailede doğduğu varsayılan birisinin, çocukluğunda olan davranışları, içinde bulunduğu toplumsal sınıf gibi tümüyle ailesinin vurgusundan ödünç alınmıştır. Büyürken, olgunlaşırken ve yaşlanırken yaptığı eylemler de aile ve kökündeki toplumsal sınıfa göre meydana gelecektir. Özgürlüğünün keşfi kaçınılmaz bir şekilde hiçleme bağıntısı tarafından gerçekleştirilecek olup, bu da kendisi için varlığın, kendinde varlıkla karşı karşıya gelmesi ve belirlediği amaçlar tarafından duruşunu alacak olmasıdır ve tüm bunlar da dış dünyadır. Amaçları, sonuçları özgürlüğü tarafından yani aynı zamanda olduğu hiçleme gibi tasarlanmış, yani geçmiştir (çocukluğu, toplumsal durumu vb...) Özgürlük olduğu şeyi hiçleyerek, kendinde varlığa karşı gelerek ortaya çıkmaktadır. Bireyin üstünde etki yapabilen toplumsal-ekonomik şartları yok etmeye dayanmıyor, demek ki dış dünyanın dışında konumlanmaktan fazla gözü yok. (Tellier, 2012, s. 164)

Bir amaca doğru atılımda bulunan insanın özgürlüğü bir *datum* seçmez, seçemez. Ancak amacıyla ilgili seçimde bu *datum*'un şu ya da bu tarzda açığa çıkmasını sağlayabilir. Bu *datum* her zaman motif olarak keşfedilir. Nedeni ise her zaman kendisini aydınlatan bir amaç ışığında çıkmasıdır. Sartre burada *durum* ve *motivasyonun* aynı şey olduğunu söyler.

Kendi-için, varlık içinde angaje olan, varlık tarafından kuşatılan, varlık tarafından tehdit edilen olarak keşfedilir; kendisini çevreleyen şeylerin halini bir savunma ya da saldırı tepkisi içinde saik olarak keşfeder. Ama bu keşfi, amacı özgürce ortaya koyduğu için yapabilir ve şeylerin durumu da bu amaca göre tehditkar ya da uygundur. (Sartre, 2009a, s. 613)

Kendi-için varlık insan her zaman eyleme angaje, kendisini çevreleyen şeyler tarafından tehdit edildiğinden, kendisini savunarak ya da saldırarak karşılık verecektir. Bunu motif olarak keşfeder. Edimin gerekçesidir yani belirli bir amaç ışığında açığa çıkan belirli bir durumun kavrayışıdır. Amacını özgür bir şekilde ortaya koyan insan için, şeylerin durumu bu amaca göre uygun ya da tehdit edici olacaktır. Örneğin, başkasına bakıp da onu kendi dünyasında nesne haline getiren kendisi-için, karşısındaki başka insanın da bir özne olduğunun farkına varır ve onu elde etmek ister

(Coşkun Özüaydın, 2018, ss.14-15) çünkü başkasını bir tehdit olarak görür. Kendisine özgü koşulları ile amacını gerçekleştirecek olan insanın, içinde bulunduğu durum, elverişli ya da zorlayıcı olacaktır.

İşte bana tırmanılmaz gibi görünen bu kayanın dibindeyim....Kaya, genel teması tırmanma olan bir durum içinde özgürlükle bütünleşirse tırmanma karşısındaki direncini ortaya koyabilir. Yoldan geçen ve özgür projesi manzaranın salt estetik düzeyiyle ilgilenen herhangi bir kişi kayayı ne tırmanılabilir ne de tırmanılmaz olarak keşfeder; sadece güzel ya da çirkin olarak görür. Nitekim her özel vakada özgürlüğün payına düşen şeyi ve kendisi-içinin ham varlığının payına düşen şeyi belirlemek imkansızdır. Kendi başına veri, direniş ya da yardım olarak ancak atılımda bulunan özgürlüğün ışığında açığa çıkar. (Sartre, 2009a, s. 614)

İnsan ancak özgürlüğün alanı içinde engellerle karşılaşır. Birisi için engel olan şey bir başkası için engel olmayacaktır. Ne pahasına olursa olsun dağın zirvesine ulaşmak isteyen kişiye bu kaya bir engel olmayacaktır; bunun tersine, kendisine doğru atılımda bulunulan tırmanışı gerçekleştirme arzusuna özgürce bir takım sınırlar koyarsa, kaya cesaretini kıracaktır. ‘Engel ve terslik katsayısı’ kişiden kişiye farklılık gösterir. Dünya, terslik katsayıları aracılığıyla kişinin hedef olarak belirlediği amaçlarına bağlanma tarzını gösterir. “Yalnızca durum halinde özgürlük vardır ve ancak özgürlük aracılığıyla durum olur” (Sartre, 2009a, s. 615). Sartre, insan gerçekliğinin daima engellerle karşılaştığını, ne var ki bu engellerin ancak insan gerçekliği olan özgür seçim içinde ve bu seçim aracılığıyla anlam kazanacağını belirtmektedir. Özgürlük ile durum arasında karşılıklı bir ilişki vardır; bu aynı zamanda özgürlüğün olgusal olduğunu da göstermektedir.

2. Özgürlüğün Olgusallığı; Benim Yerim, Benim Geçmişim, Benim Etrafım

Kendi-için varlığın ‘varlığıyla bir olan’ özgürlüğü, ona, onu her yandan kuşatan bir sorumluluk yükler. Öyle ki ‘ben neden doğdum?’ sorusuna verilen ‘doğmayı ben istemedim ki’ yanıtında sadece bir olgusallık söz konusudur. Doğumun doğrudan kavranayamaşından ötürü, olgusallık her yerdedir ve insan sorumlulukla karşı karşıyadır.

Doğumum her zaman benim kendi-içimin projeleştirici bir yeniden oluşumu içinde ortaya çıkar; doğmuş olmaktan utanç duyarım ya da buna hayret ederim, ya da buna kıvançlanırım, ya da, yaşamıma son vermeye kalkışarak yaşadığımı olumlar ve bu

yaşamı kötü yaşam olarak üstlenirim. Böylece belli bir anlamda doğmuş olmayı *seçerim*. Bu seçimim baştan sona olgusallık biçimini alır, çünkü seçememezlik edemem; ama bu kez de bu olgusallık ancak amaçlarıma doğru onun ötesine geçtiğim ölçüde ortaya çıkacaktır. Böylece olgusallık her yerdedir, ama kavranamazdır; ben her zaman yalnızca sorumluluğumla karşılaşırım, bu yüzden ben *neden* doğdum diye soramam, doğduğum günü lanetleyemem ya da doğmayı istemediğimi bildiremem, çünkü doğumum karşısındaki bu farklı tavırlar, aslında, bu doğuşu olanca sorumlulukla üstlenme ve onu benimki kılma tarzlarından başka birşey değildir. (Sartre, 2009a, s. 690)

Heidegger'in de üzerinde durduğu olgusallık, Sartre'da özgürlük ile bağlantısı bakımından önemli bir noktadadır. Heidegger'e göre olgusallık kavramı 'dünya içinde bir varolanın, kendi dünyası içinde karşılaştığı varolanların varlıklarıyla kendini kendi kaderi içinde bağlanmış bir dünya-içinde-varolma olarak anlayabilmeyi kapsar' (Ökten, 2008, s. 171). Sartre, özgürlüğün olgusallığını şöyle tarif eder :

Özgürlüğün daha olacak olduğu ve kendi projesiyle aydınlattığı veridir. Bu veri pek çok tarzda, yine bir aydınlanmanın mutlak birliği içinde görünür. Bu veri benim yerim (ma place), benim bedenim (mon corps), benim geçmişimdir (mon passé), başkalarının göstermeleriyle esasen belirlendiği ölçüde benim konumumdur (ma position), nihayet benim başkasıyla temel ilişkimdir. (Sartre, 2009a, s. 615)

İnsanın kendisinin içinde bulunduğu durumu, kendisine özgü veriler toplamının özgür seçişe, eylemine getireceği sınırları görebilmek için bu verileri analiz etmiştir. Yalnızca durum içinde özgür olunabileceğini söyleyen Sartre, bu olgusal ayrıntıları ele alıp açıklığa kavuşturur.

Sartre'ın 'yerim' dediği şey, ikamet ettiği yerdir. (Toprağıyla, iklimiyle, zenginlikleriyle, akarsularının ve dağlarının yapısıyla benim ülkem). İnsanın bir yerinin olmaması mümkün değildir.

Ben Bordeaux'da doğdum, çünkü babam oraya atanmıştı... Böylece doğmak, daha başka vasıflarının yanı sıra, kendi yerini almak ya da daha iyisi, bu yeri kabul etmektir. Ve ben yeni yerleri belirli kurallar uyarınca bu kökensel yerden hareketle işgal edeceğim için, burada özgürlüğüme yönelik güçlü bir sınırlandırma varmış gibi görünür. (Sartre, 2009a, s. 616)

Bu örnek, özgür istenç yandaşları ve karşıtları arasında bir karara bağlanamayan ve süregelen bir tartışmadır. Özgür istenç yandaşlarına göre sonsuz sayıda başka yerler insan seçimine sunulmakta olduğunu gösterirken, karşıtları ise aynı olgudan dolayı sonsuz sayıda yerin yasaklandığını yani seçemediğini ileri sürer ve “yerimin, beni ben yapmaya katkıda bulunmaksızın varoluşumun daha başka koşullarına fazlasıyla derinden bağlı olduğunu’ da eklerler” (Sartre, 2009a, s.616).

İnsan için yer, yani ona benim yerim tanımlamasını yaptırtan şey, onun özgürlüğüdür. İnsanın yeri ancak onun amacı ışığında anlam kazanabilir. İnsan-dünya ilişkisinde insanın yerini örneğin güvenli ya da tersine tehdit edici kavrayışı ancak ve ancak atılımda bulunduğu geleceği, yani amaçları doğrultusunda anlaşılabilir.

Yapmak üzere atılımda bulunduğum şeye göredir ki-dünyanın bütünlüğüyle ve dolayısıyla dünya içindeki varlığımla münasebetledir ki, yerim bana yardımcı ya da engel gibi görünür. Yerinde olmak, öncelikle...den uzakta ya da ...nın yakınında olmaktır-yani yer, henüz var olmayan ama ulaşılmak istenen bir varlığa nispetle bir anlam taşır. Yeri tanımlayan, bu amacın ulaşırlılığı ya da ulaşılmazlığıdır. Şu halde konumum, varlık olmayanın ve geleceğin ışığında aktüel olarak anlaşılabilir. (Sartre, 2009a, s. 619)

Kendisi için koyduğu amaçlarla durumunu değişikliğe uğratma gücüne sahip insanın eyleminde engellerin oluşup oluşmamasını kavrayışı, angaje olduğu projede kararı alacak kişinin seçim tarzındadır. Eylemini gerçekleştirirken içinde bulunduğu yer bir engel olabilir mi? Bu yer eylemine bir kısıt getirebilir mi? Tam da burada beliren insanın varlık yapısının özelliği olan özgürlüğünün ona keşfettirdiği olgusallığıdır. Sartre özgürlüğün ta kendisinin engelleri oluşturduğunu şu şekilde ifade etmiştir. “Böylece özgürlüğümüz, katlandığımız engelleri kendi kendine yaratır. Amacını ortaya koyarak-ve onu erişilmez ya da güçlkle erişilebilir amaç gibi seçerek-işgal ettiğimiz yeni projelerimize karşı üstesinden gelinemeyen ya da zorlukla üstesinden gelinen direniş olarak gösteren özgürlüğün kendisidir” (Sartre, 2009a, s. 621).

Kendi kendisinde kısıtlama oluşturan yine özgürlüğün kendisidir. “Ne var ki özgürlük tam da kısıtlı olabilir, çünkü özgürlük seçimdir. Nitekim özgürlük ancak kendi kendisinin kısıtlanması olarak olgusallığı oluştururken gerçekten özgür olabilir” (Sartre, 2009a, s. 621). Sartre’a göre herhangi bir konuyu gerçekleştirmek için özgür olmadığını söylemek bir şey ifade etmez. Çünkü insan ancak atılımda bulunduğu projesiyle kendisini konumlandırır. Bu projenin gerçek önemine de yalnızca

kendisi karar verebilir. Bu onun seçim tarzıdır. Bu seçim tarzına göre bulunduğu ‘yer’ ya engel olarak kavranacak ya da engeller artık varolmayacaktır. Sartre küçük bir kasabada yaşayan bir memurun büyük bir kente gitme arzusunu ele alıp kendini seçme tarzını iki şıkta örneklendirmiştir:

Birinci şıkta kendi yerimi üstesinden gelinemeyen engel olarak kavrayacak ve onu dolaylı yoldan dünya içinde tanımlamak için sadece bir bağdan yararlanacağım ; bunun tersine ikinci şıkta, engeller artık varolmayacaklar, yerim de bir bağlantı noktası değil, bir hareket noktası olacak. Çünkü New York’a gitmek için, ne olursa olsun, bir hareket noktası gerekir. Nitekim hangi uğrakta olursa olsun, kendimi dünya içinde angaje olan olarak, kendi olumsal yerimde kavrarım. Ama olumsal yerime anlamını veren ve benim özgürlüğüm olan şey tam da bu angajmandır. Elbette, daha doğarken yer alıyorum, ama aldığım yerden sorumluyum (Sartre, 2009a, s622).

Sartre’a göre ‘benim geçmişim’ olarak ifade ettiği geçmiş şimdiki zamanı oluşturacak ve geleceğin ön taslağını yapacak güçte olmayıp, edimleri de belirleyemez. Peki insan olgusalılığı olan geçmişin eyleme etkisi ne olabilir? “Geçmiş onu gözden geçirmemiz için yüzümüzü ona doğru çevirmemize bile imkan vermeden erim dışı kalan ve belli bir mesafeden bize musallat olan şeydir. Eylemlerimizi belirlemese de, en azından öyledir ki ancak ondan itibaren yeni kararlar alabiliriz” (Sartre, 2009a, s. 622). Bir olguya karşı alınan herhangi bir karar, örneğin geçmişi yok etme isteği dahi, yani böyle bir amacın nedeni yine böyle bir geçmişin varolmasıdır. İnsanı geçmişinden koparmayı hedefleyen, buna yönelik bir eylem geçmiş itibariyle kavranmak zorundadır. Geçmişin önemine ‘*edimlerimiz bizi takip eder*’ (nos actes nous suivent) atasözüyle değinen Sartre, geçmişteki edimlerin insanın peşini bırakmayarak, geçmişin şimdiki zaman içinde eridiğini belirtmiştir : “Geçmiş şimdiki zamandır ve fark edilmeksizin şimdiki zaman içinde erir: altı ay önce seçtiğim giysidir, yaptırdığım evdir, geçen kış yazmaya koyduğum kitaptır, karımdır, ona vaat ettiğim şeylerdir, çocuklarımdır; olduğum her şeyi, olmuş olmak kipinde daha olacağım” (Sartre, 2009a, s. 623). Bir yandan kendisini geçmiş olmaksızın düşünemeyecek olan varlık, öte yandan geçmişi dünyaya getiren varlık, Sartre geçmişten hareketle gelecek için seçim yapan kendisi için varlığın özgürlüğünü ele alarak bu paradoksu incelemiştir.

Özgürlük seçim olduğundan ötürü değişmezdir. Özgürlük kendisine doğru atılımda bulunduğu amaçla, yani daha olacak olduğu gelecekle tanımlanır. Ama gelecek tam da olduğu şeyin henüz olmayan hali olduğu için, ancak olduğuyla sıkıca bir bağlantının

içinde düşünülebilir. Ve henüz olmayanı aydınlatan da olamaz. Çünkü olan, eksiklidir ve bunun sonucu olarak da ancak eksikliğini çektiği şeyden itibaren bilinebilir. Olanı aydınlatan amaçtır. Ama olanın ne olduğunu kendine bildirmek üzere gelecekteki amacı aramaya çıkmak için, geriye doğru hiçleyen bir mesafe alış içinde çoktan olanın ötesinde olmak gerekir. Şu halde, olan şey anlamını ancak geleceğe doğru ötesine geçildiğinde kazanır. Şu halde, olan şey geçmiştir (Sartre, 2009a, s. 623).

Verili olanı aşacak olan insan için özgürlük, atılımda bulunduğu amaçları ile yani geleceğiyle tanımlanır. ‘Olduğu şeyin henüz olmayan hali’ olan geleceği, ‘olan şey’ ya da olduğuyla yani geçmişle bağlantısı içinde düşünüldüğünde ‘olayı aydınlatan amaçtır’. Yani geçmişe anlam veren gelecektir. Olanın ötesine geçildiğinde olan şey anlamını kazanır. Sartre’a göre bu öteye geçme edimi ‘olan şey’ den yani geçmişten hareketle gerçekleşir. Her ne kadar geçmişin kendisini ‘orada bırakılan şey’ olarak ifade etse de, bu şeye sahip olmamak mümkün değildir. Bir insan eğer varsa bir geçmişe de sahiptir. Bu olumsuzluğun zorunluluğudur. ‘Zorunlulukla var olan’, ‘değişmez’ niteliklere sahip geçmişe anlamını verecek olan insanın kendisidir. Her bir durumda ne anlam ifade ettiğine kişi kendisi karar verecektir.

Şimdi, geçmişin imlemi şimdiki projeme sıkı sıkıya bağlıdır. Bu hiçbir biçimde demek değildir ki ben daha önceki edimlerimin anlamını keyfimece değiştirebilirim ; tam tersine, daha olacak olduğum geçmişin benim için ve başkaları için taşıyabileceği imleme kesinlikle ben olan temel proje karar verir. Gerçekte geçmişin taşıdıklarının her anına yalnızca ben karar verebilirim: her bir durumda daha önceki falan ya da filan olayın önemini tartışmak, kararlaştırmak ve değerlendirmek suretiyle değil, hedeflerime doğru atılımda bulunarak kendimle birlikte geçmişini kurtarırım ve eylem aracılığıyla onun imlemine karar veririm (Sartre, 2009a, s. 625).

Dayatıcı olarak orada bulunan geçmişe anlam yükleyecek olan bizzat kişinin kendisidir. Örneğin köyde geçirilen çocukluk yıllarının yararlı mı zararlı mı olduğuna kim karar verebilir? Buna Sartre’ın cevabı elbette ben’dir. Karar kendi karardır. İçinde değişmeyen öge barındıran geçmiş ile ilgili değerlendirme geleceğe dair bir proje ışığında yapılabilir. Sartre geçmişin güçsüz olduğunu ve anlamını gelecekte aldığını söyler.

O zamanlar ne budalaymışım' ya da 'ne kadar kötümüşüm'-geçmiş kendimi ondan ayırabilmem için varolan şeydir. Bir daha ona ne dönerim ne de dönmek isterim. Bu elbette, o geçmiş varolmaktan çıktığı için değildir, ne var ki geçmiş yalnızca benim artık olmadığım o ben olarak vardır, yani benim artık olmadığım ben olarak daha olacak olduğum o varlık olarak. (Sartre, 2009a, s. 629).

Ne ise o değil, ne değilse o olabilen bilinç sahibi varlığın, şu anda olduğu şeyi az sonra aşıp geçecek olması, geçtiği şeyin yani geçmişin 'artık o olmadığı ben olarak var olmasındadır'. Geçmiş-gelecek ilişkisi tam da özgürlüğü ortaya çıkarmaktadır. Sartre'a göre geçmişe çeşitli anlamlar yükleyerek bunu gelecek ile değerlendirecek olan kendi-için varlığın özgür seçimi, geçmişe ilişkin değerlendirici bir düzen oluşturur. Bu özgür seçim aynı zamanda geçmişin dünya ve insanla olan sonsuz sayıdaki ilişkisini ortaya çıkarır. Geçmiş gelecekte değerlendirecek olan insanda, bu sonsuz sayıdaki ilişki sonsuz sayıda davranıştır. Kendi tasarısına göre geçmişe farklı anlamlar yükler, bu onun özgür seçimidir.

'Benim etrafım' (mes entours) dediği bu etraf insanı çevreleyen 'araç şeylerdir'. Etraf başkaları aracılığıyla da değişebilir ve değiştirilebilir, onların bu değişikliğinde hiçbirsey olarak oradadır, müdahil olamaz. Nitekim varolduğu an itibarıyla insan, gizilgüçlerini (potentialité) 'kendisine karşı ve kendisi için' geliştiren, kendisinden farklı varoluşların ortasına' atılmıştır. Sartre burada basit bir örnek verir :

Bisikletimin üstünde, en çabuk şekilde komşu kente ulaşmak isterim. Bu proje kişisel amaçlarımı, yerimin ve kentin yerimden uzaklığının değerlendirilmesini ve araçların (çabaların) izlenen amaca özgürce uyarlanmasını gerektirir. Ama bir lastik patlar, güneş fazlasıyla yakıcıdır, rüzgar karşıdan esmektedir, vb. bunların hepsi de öngörmediğim fenomenlerdir; etraf bunlardır. (Sartre, 2009a, s. 632)

Tüm bunlar söz konusu projenin içinde ve onun aracılığıyla elverişli ya da elverişsiz olarak ortaya çıkarlar. Sartre tüm bu 'rastlantısal durumların' (accidents) Almanların Umwelt olarak adlandırdığı 'çevreleyen dünya'yı oluşturduğunu ve bu Umwelt'in ancak özgür bir projenin yani 'amaçların seçimi' nin sınırları içinde keşfedebileceğini söyleyerek betimlemesini sürdürür.

Örneğin arabası arızalanan bir kişi, birdenbire gerçekleşen bir olay karşısında, birtakım kanaatlere varıp başka kararlar almaya yönelebilir. Onu buna yönelten bu olgudur. Etraftaki bu terslikler karşısında, girişimini tümüyle terk edebileceği gibi, projesinin sonuçsuz hale geldiğini kabul etmek zorunda da kalabilir. Sartre ‘etraf’ta meydana gelen olayların projeyi değiştirdiğini ama bizzat burada da seçimin devreye girdiğini belirtmektedir.

Güçsüzlüğümün bu açık kabulü, özgürlüğümün sınırlarının en açık itirafı değil midir? Hiç şüphesiz, benim seçme özgürlüğüm, elde etme özgürlüğümle karıştırılmamalıdır, bunu daha önce gördük. Ama etrafın tersliği pek çok durumda tam da projemdeki değişikliğin vesilesi olduğuna göre, burada devreye giren bizatihi seçimim değil midir? (Sartre, 2009a, s. 633)

Hiçbir durum kişiyi özgür olmaktan alıkoymaz. Vazgeçmek te tıpkı seçmemeyi seçmek gibi özgür bir seçıştır ve bu da özgürce oluşturulur. Sartre tüm bunlardan ‘güçlüklerin üstesinden gelme’ nin her zaman için mümkün olabileceğinin anlaşılmasında gerektiğini, sadece ‘belli bir yönde devam etmenin imkansızlığı bile’ özgürce oluşturulmak zorunda olduğunu ifade eder ve ekler: “şeylere imkansızlığını getiren bizim özgür vazgeçişimizdir, yoksa izlenecek davranışın imkansızlığı bizim vazgeçişimizi kışkırtmaz” (Sartre, 2009a, s. 634). Sartre burada ‘verinin mevcudiyetinin’, ‘özgürlük için bir engel olması’ şöyle dursun, ‘özgürlüğün bizzat varoluşu’ tarafından istendiğini (talep edildiği, başvurulduğu) belirtir. “Bu özgürlük ben olan belli bir özgürlüktür“ (Sartre, 2009a, s. 634).

3. Durum-İçinde-Varlık İnsan ve Gerçekliği

Sartre’in ontolojik kanıt adını verdiği; Bilinç bir şeyin bilincidir, yani ‘bilinç kendisi olmayan bir varlıkla taşınarak doğar’ ifadesiyle kendindenin varlığı konusunda ‘eğer bir şeyin bilinci varsa, bu bir şey’in gerçek bir varlığa sahip olması gerektiğini ve bu ontolojik kanıtın daha geniş bir kapsamı olduğunu şöyle göstermiştir:

Genellikle bir şey yapmam gerektiğinde, varoluşu genellikle benim varoluşumdan ve özellikle de benim eylemimden bağımsız olan varlıklar üzerinde eylemem gerekir. Eylemim bu varoluşu bana açınlayabilir; bu varoluşu koşullandırmaz. Özgür olmak, değiştirmek için özgür olmaktır (être-libre-pour-changer). Şu halde özgürlük değiştirilecek etrafın varlığını içerir: aşılacak engeller, kullanılacak aletler. Elbette,

bunları engeller olarak ortaya çıkaran özgürlüğün kendisidir, ama bunların varlığının anlamını kendi özgür seçimiyle ancak yorumlayabilir. Özgürlüğün olması için, bunların, olanca hamlıklarıyla, sadece orada olmaları gerekir. Özgür olmak, yapmak-icin-özgür olmaktır (*être-libre-pour-faire*) ve dünya-içinde-özgür-olmaktır (*être-libre-dans-le monde*) (Sartre, 2009a, s. 634).

Kendi için varlık insan projesini gerçekleştirirken aslında birtakım engelleri öngörüp onları kabul eder. Özgürlük bunları gerektiren bir seçimdir. Özgürlük ‘kayıtsız olan’ kendinde varlığı, ‘direnişler’ olarak görünecekleri çerçeveyi oluşturmakla kalmayıp genellikle projesi, ‘bu direnişler karşısındaki zaferiyle’ ‘direnen bir dünya üzerindeki’ yapmak projesidir. Sartre burada ‘öngörülmezliğin öngörülür’ olmasını şöyle ifade eder: “her özgür proje, kendisine doğru atılımda bulunarak, şeylerin bağımsızlığından kaynaklanan öngörülemezlik payını öngörür, çünkü bir özgürlük tam da bu bağımsızlıktan itibaren oluşur“ (Sartre, 2009a, s. 635). Sartre’a göre ister öngörülür ister öngörülemez olsun tüm terslikler bizzat projenin içinde verilidir ve onun anlamını oluşturur. Projeyi bozan terslik yani ‘beklenmedik şey’ insanın seçimiyle ‘*bir dünya içinde gelip yerini alır*’. Burada onu beklenmedik şey olarak hep bekliyordur (Sartre, 2009a, s. 635). Burada Sartre çok önemli bir açıklamayla “*insan gerçekliğini hiçbirşeyin şaşırtmadığını söylemenin mümkün olduğunu*” ileri sürerek, özgür bir seçimin yepyeni bir özelliğini ortaya çıkarır: “özgürlüğün her projesi açık projedir, kapalı proje değildir” (Sartre, 2009a, s. 635). Her bir proje, öngörülemez denilen bir tür belirsizlikler içerdiğinden, sürekli değişme imkanını içinde taşımaktadır. Bu yüzden açık projedir.

Özgürlük, herhangi bir verinin herhangi bir şekilde ötesine geçilmesi değildir; ham veriyi üstlenir ve ona anlamını kazandırırken aynı anda da kendini seçmiştir: amacı tam da buradaki *bu veriyi değiştirmektir*, bununla birlikte veri, seçilen amaç ışığında buradaki bu-veri gibi görünür. Böylece özgürlüğün belirişi bir amacın *bir veri içinde* kristalleşmesi ve bir verinin bir amaç *ışığında* keşfedilmesidir; bu iki yapı eşzamanlı ve ayrılmazdır. (Sartre, 2009a, s. 636)

Burada “özgürlük” ve “durum”un birbirinden ayrılmazlığı ve eşzamanlı belirişi, amaç ve veri olarak açıklanmıştır. Bir amaç ışığında veriyi keşfeden insanda bu aynı zamanda amacın veri içinde billurlaşması, belirmesidir. Kendini gerçekleştirecek olan insan yinelenen seçimleri ile bu veriyi değiştirebilir. Özgürlük bu veriyi değiştirmektir. “Her seçim, somut bir veriye getirilecek somut bir değişikliği seçmektir. Her durum somuttur” (Sartre, 2009a, s. 636).

Kayıtsız bir kendinde varlık karşısında bulunan kendisi-için varlık, şeylerin tersliğini tüm veriyi üstlenerek ona anlam kazandırır. Tüm engelleri seçilen amaç aydınlatır. Bu amaç kendini dünyada atılmış olarak bulan kendi-için varlık açısından vardır. Bu varlık kayıtsızlığın ortasında bırakılmıştır. Kendi-için varlık bu bırakılmışlığa anlam verip var kılar, bunu “durum” olarak keşfeder.

Böylece şeylerin bize ters düşme, bizimle uyuşmama durumunu ve genel olarak gizilgüçlüklerini seçilen amaç aydınlatır. Ne var ki amaç yalnızca kendini kayıtsızlığın ortasında bırakılan olarak üstlenen bir kendi-için açısından vardır. Bu kabullenme edimi aracılığıyla kendi-için bu olumsal ve ham bırakılmışlığa, bir *imlemden* (signification) başkaca yeni bir şey getirmez; bundan böyle bir bırakılmışlığı *var* kılar, bu bırakılmışlığın durum olarak keşfedilmesini sağlar. (Sartre, 2009a, s. 637)

“Bizi özgürlüğümüz dışında şeylerden ayıran hiçbir şey yoktur” diyen Sartre “şeylerin olanca kayıtsızlık ve öngörülmezlikle var olmasını sağlayan” şeyin de özgürlük olduğunu söyler. İnsan varlığını şeylerden ayıran özgürlüktür. Sartre’a göre, bu şeylerin “bağımsız” görünüp beklenmeyen şey olmalarını sağlayan özgürlüktür. “Etrafın öngörülmezliği ve uyuşmazlığı aracılığıyla kendini bir durumda dile getiren de özgürlüğün olumsuzluğu ile kendindenin olumsuzluğudur” (Sartre, 2009a, s. 637). Böylece insan durumundan “özgür ve sorumlu”dur. Ve ancak *bir durumda* özgür olur.

Kendi-için varlık insan özgürdür ama koşul altında (en condition) ve Sartre burada ‘koşuldan özgürlüğe giden bu ilişkiyi’ durum adı altında belirginleştirmeye çalışır. İnsan bir dünya içinde belirir. Sartre’a göre veri budur. “Dünyaya kendisi tarafından getirilmeyen anlamlar karşısındadır. İçinde belirmediği dünya kendini ona çoktan bakılmış (déjà regardé), dolaşmış, keşfedilmiş, her bir yönden işlenmiş ve bizzat bağlamı çoktan bu araştırmalarla tanımlanmış olan şey olarak verir (Sartre, 2009a, s.649). Burada özgürlüğün sınırı söz konusu değildir, ama kendisi için varlık bu koşulları dikkate alarak ‘bu dünyanın içinde’ özgür olmak yani ‘kendini seçmek’ zorundadır. Sartre özgürlük açısından asla gerçek bir engel, bir sınır görmez. Bunu şöyle ifade eder: “Özgürlük eksiksiz ve sonsuzdur, bu demek değildir ki sınırları *yoktur*, ne var ki özgürlük asla *onlarla karşılaşmaz*. Özgürlüğün her an takıldığı sınırlar yalnızca kendi kendisine dayattığı, geçmiş, etraf ve teknikler vesilesiyle değindiğimiz sınırlardır” (Sartre, 2009a, s. 662).

Sartre'in "yer, geçmiş, etraf"a ilişkin yukarıda yaptığı tüm betimlemeler, "durum"un (situation) ne olduğunu kavramayı sağlamıştır. Varolma tarzlarından sorumlu kendi-için varlığı karakterize eden "durum-içinde-varlık"tır (l'être-en-situation).

"Ben başka varolanların *ortasında* bir varolanım" diyen Sartre'a göre bu ortasında nosyonuna anlam verebilmek ancak "kendi kendisini varlığının içinde değil de" "*varlık tarzı içinde seçerse*" mümkündür. Bu amacın seçimi, bir "*henüz-varolan-olmayan*"ın (non-encore-existant) seçilmesidir (Sartre, 2009a, s. 681). Sartre insanı çevreleyen tüm gerçekliklerin, insanın kendi olgusallığıyla kurduğu uygun ya da ters düşme ilişkisiyle tanımlanan "dünyanın ortasındaki konumu" (ma position au milieu du monde), yani dünya içinde karşılaştığı tehlikeler, engeller, sunulabilecek yardımlar, özgürce ortaya konan bir amacın bakış açısından gerçekleştirilmek üzere "kendi kendisinin radikal hiçlenişi" ve "kendindenin radikal ve içsel olumsuzlanması ışığında keşfedilmeleri"ni durum diye adlandırır (Sartre, 2009a, s. 681).

Sartre'a göre *durum* ne nesnel ne de öznedir. Durum öznel olamaz, çünkü "*şeylerin kendileridir*" ve "*şeyler arasındaki bizzat bendir*" diyerek durumun olgusallığını şöyle ortaya koyar:

Durum öznel olamaz, çünkü durum şeylerin üzerimizde bıraktıkları *izlenimlerin* ne toplamıdır ne de birliğidir: *şeylerin kendileridir* ve şeyler arasındaki bizzat bendir; çünkü salt varlık hiçlenişi olarak dünya üzerindeki belirişimin şeyleri var kılmaktan başkaca etkisi yoktur ve bu şeylere *hiçbir şey* katmaz. Bu şekilde durum olgusallığı, yani şeylerin başka türlü olma gerekliliği ve imkânı olmaksızın öylece oldukları gibi *orada olmalarını* ve benim de onların arasında *orada olmam* olgusunu açığa vurur. (Sartre, 2009a, s. 682)

Kendi-için varlığa özgürlüğünü yansıtan "durum"dur. Böylece durum nesnel de olamaz. Sartre durumun öznel de nesnel de olamamasının nedenini bir "*kendi-için*" ile "*hiçlediği kendinde arasında*" kurulan "*varlık ilişkisi*"ne bağlar. Durum bir varlık ilişkisidir.

Durum, bütünüyle öznedir (özne, durumdan başka bir şey değildir) ve aynı zamanda da bütünüyle "şey"dir (şeylerin dışında asla fazladan bir şey yoktur). Dilerseniz, bizatihi öteye geçme edimiyle şeyleri aydınlatan öznedir ya da özneye imgesini gönderen şeylerdir. Dünyanın, doğumunun, yerimin, geçmişimin, etrafımın, hemcinsimin varlığı

olgusunun eksiksiz olgusalılığı, mutlak olumsuzluğudur-ve benim için bir olgusalılığın var olmasını sağlayan şey olan sınırsız özgürlüğümüdür. Durum yükselerek devam eden bu tozlu yoldur, kavurucu susuzluğumdur, param olmadığı için ya da onların ırkından olmadığım için insanların bana su vermeyi reddetmeleridir; kendim için saptamış olduğum hedefe ulaşmamı belki de engelleyecek olan bu bedensel yorgunluğumla, bu hasım halkların ortasındaki bırakılmışlığımdır. Ama aynı zamanda tam da bu *hedeftir* durum. (Sartre, 2009a, s. 682)

Durum her an bir amaca yönelen insan varlığı için ‘amaçtır’. Eğer kendi-için varlık durumundan başka birşey değilse, Sartre buradan şu sonucu çıkarır: “durum-halinde-varlık (être-en-situation), aynı zamanda hem oradaki varlığın (être-là), hem de önün ötesindeki varlığının (être-par-delà) farkına vararak insan gerçekliğini tanımlar” (Sartre, 2009a, s. 683). Burada yaşam durum içinde anlam kazanır ve durum halindeki varlık tarafından bu yaşam yorumlanır. Özgürce seçilen amaç ışığında anlam ortaya çıkabilir. “Zincirleri içindeki köle bunları kırmak için özgürdür; bu demektir ki, köle için, zincirlerinin anlamı bile seçeceği amaç ışığında ortaya çıkacaktır: köle olarak kalmak ya da kölelikten kurtulmak için beteri göze almak” (Sartre, 2009a, s. 683). Farklı durumlar söz konusu olsa da, bunları kıyaslamak için mutlak bir bakış açısı olamayacağını söyleyen Sartre için ‘*bir tek durum vardır*’ ve bunu net bir şekilde ifade eder: “her insan ancak bir tek durumu, kendininkini gerçekleştirir” (Sartre, 2009a, s. 684).

Bir amaç verinin ötesine geçilmesi olarak seçildiği için bu veriyi aydınlatır. “Kendi-için tümüyle hazır bir amaçla birlikte belirmez. Ama o, durumu ‘yaparken’, ‘kendini yapar’ ve kendini yaparken de durumu’ gerçekleştirir” (Sartre, 2009a, s. 685). Durum içinde kendini gerçekleştirecek olan insan var değildir, kendini var kılar. Angajmanın sürekli yenilenişi, projesinin içinde keşfettiği değişiklikler ile de durumu da yapmış olduğu seçiminden itibaren aydınlanır.

4. Sonuç

İnsan dünyasının her zaman çeşitli sorunları olmuştur ve olacaktır. Özgürlük sorunu da bunlardan birisi olarak sık sık tartışma konusu olmuştur. Özgürlüğü anlamayı istemek, aynı zamanda, anlaşılması güç olan insanı anlamayı istemektir. Özgürlük konusunu irdelemek, öncelikle diğer canlılardan farklı olarak eylemde bulunan insanı, onun varlık içindeki yerini, varlık yapısını soruşturmayı gerektirir. Bu çalışmada, “insan özgürlüğe mahkûmdur” diyen Sartre’ın özgürlük

anlayışı ele alınmıştır. Sartre özgürlük sorununu 20.yüzyılda ele almış olan önemli bir düşünürdür. Bu konuda ortaya koyduğu görüşü ve bununla ilgili düşünceleri geniş yankı uyandırmıştır. Yapılan çalışmada, bu denli etki yaratan bu görüşün, insan gerçekliğiyle ilgisinde durumunun ne olduğunun sorgulanması amaçlanmıştır.

Her bir durumda alınan kararda belirleyici olan kişinin ta kendisi olduğu görülmüştür. Kendini seçen ve böylece kendini yapan insanın herhangi bir mazereti bulunamaz. “İnsan gerçekliğinin özelliği hiçbir mazeretinin olmamasıdır” diyen Sartre’a göre kendi-için varlığın varlığıyla bir olan özgürlüğü, ona aynı zamanda her yanını kuşatan bir sorumluluk yüklemiştir.

Sartre’ın, insan varlığından ayrı tutmadığı özgürlüğüyle insanın yapacağı seçimlerde engellerin ya da özgürlüğün sınırları olup olmadığı sorularına aradığı cevaplar üzerinde durulmuştur: Koşullarını aşır projelerini gerçekleştirecek olan varlığın, yani insanın özgürlüğü, kendinde-varlık sayesinde belirir. Bu durumda kendi-için varlık insan, içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun eylemini başlatarak projesini gerçekleştirebilir. Direnişlerin, engellerin, sınırların özgürlük için tehlike olmaktan ziyade özgürlüğün belirişi olduğu görülmüştür. Engel, engeli aşmak istediği için onu meydana getirir. Özgür olmak, “istenilen şeyin elde edilmesi” demek olmayıp, “istemeye kendi kendine karar vermek” anlamındadır. Burada devreye giren şeyin, bir “elde etme konusu değil”, bir “seçme özgürlüğü” olduğu görülmüştür. Bu durumda kendine özgü koşulları ile amacını gerçekleştirecek olan insanın, içinde bulunduğu durum elverişli ya da zorlayıcı olacaktır. Tüm bunlarda dikkat çeken şey, özgürlük ile “durum” (situation) arasındaki ilişkidir ve bu aynı zamanda özgürlüğün “olgusal” (facticité) olmasını içerir. Yalnızca *durum halinde özgürlük* vardır ve ancak *özgürlük aracılığıyla durum* olur. Bu noktada şu soru ortaya çıkar: İnsanın kendisinin içinde bulunduğu bir durum, yani kendisine özgü bir takım veriler acaba özgür seçişine, eylemine sınırlar getirir mi? Aslında kısıtlamayı da, engeli de oluşturan şey, *özgürlüğün ta kendisidir*; çünkü özgürlük, *seçimdir*. İşte bu yüzden özgürlük, olgusallığın keşfi için zorunludur; buna karşın olgusalılık ile de özgürlük keşfedilir.

Demek ki Sartre için özgür olmak, değiştirmek için özgür olmaktır; yapmak için özgür olmaktır. Tüm bunlarla bağlantılı olarak “dünya içinde özgür” olmaktır. İnsan, atılımında bulunduğu projeyi gerçekleştirirken, özgür seçimiyle varlığın anlamını ancak yorumlayabilir. Burada özgürlük ve durum birbirinden ayrılmaz ve eşzamanlı olarak görülmüştür. Kendi-için varlık insan ancak bir koşul altında özgür olabilir. Koşuldan özgürlüğe giden bu ilişki, durum olarak görülmüştür. Kendi-için varlığa özgürlüğünü yansıtan “durum”dur. Durum, kendi-için varlık ile onun hiçlediği kendinde-

varlık arasında kurulan bir varlık ilişkisidir. İnsana dünyanın, doğumunun, yerinin, geçmişinin, etrafının varlığını, olgusallığının varolmasını sağlayan şey onun sınırsız özgürlüğüdür. Durum her an bir amaca yönelen insan varlığı için *hedef*dir. Burada önemli olan şey, yaşamın özgürce seçilen amaç ışığında durum içinde anlam kazanacak olmasıdır. Her insan, bir tek durumu, kendini gerçekleştirir. Yaptığı seçim, onun varlığıdır.

KAYNAKÇA

Coşkun Özüaydın, B. (2016) “Koflaşmış Doğrular Terennümcüleri ve Düşünce Özgürleri”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı : 21, s. 105-122.

Coşkun Özüaydın, B. (2018) “Bilinemez Olarak Başkası: Levinas, Sartre ve Husserl”, *Posseible Düşünme Dergisi*, sayı : 13, s. 7-17.

De Beauvoir, S. (1981) *La cérémonie des adieux*, Paris: Gallimard.

Flavigny, B. G. (2012) *Ceux qui ont fait La France*, Paris: Leduc. S Editions.

Kuçuradi, İ. (2009) *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: TFK Yayınları.

Ökten, K. (2008) *Varlık ve Zaman Kılavuzu*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Sartre, J. P. (2009a) *Varlık ve Hiçlik*, çev. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya, İstanbul: İthaki Yayınları.

Sartre, J. P. (2009b) *Varoluşçuluk*, çev. Asım Bezirci, İstanbul: Say Yayınları.

Tellier, D. (2012) *Apprendre à philosopher avec Sartre*, Paris: Ellipses Edition.